

Türkçe trc.: *Türkiyat Mecmuası*, I [1925], s. 151-171) adlı makalesiyle bu konudaki fikirlerini geliştirerek kuruluş devriyle ilgili kaynakları ve çeşitli meseleleri aydınlatmaya devam etti. Bu arada, aynı üniversitede semitistik profesörü olan Carl Brockelmann ve Türkolog Wilhelm Bang ile birlikte önemli çalışmalar yaptı ve Orhun âbidelerinden Kültigin Anrtı'nın çözümlenmesine katkıda bulundu. 1929'da en önemli eserlerinden *Die altosmanische Chronik des Âşikpaşazâde*'yi yayımladı (Leipzig). 1936 yılına kadar Breslau Üniversitesi'nde görev yapan Giese, Türkiye'den Türkoloji okumaya gelen çok sayıda öğrenciyi de yetiştirmiştir.

1934'te davet edildiği II. Türk Dil Kurultayı'nda o zaman gündemde olan Türkçe'nin özleştirilmesi tartışmalarına katıldı ve "dillerin tipolojik tasnifi" konusundaki teorisiyle konuya önemli bir katkı sağladı; 1936'da toplanan III. Türk Dili Kurultayı'nda da bulundu. Aynı yıl yerine H. W. Duda'yı bırakarak emekliye ayrıldı, ilmî çalışmalarını ise 1940 yılında felç olunca kadar devam ettirdi. Ömrünün son dört yılını yatakta geçirdi ve 19 Ekim 1944'te Berlin yakınlarındaki Eichwalde'de bulunan evinde öldü. Meslektaşları ve yetiştirdiği öğrenciler, *Die Welt des Islams*'ın 1941 yılı sayısını *Festschrift Friedrich Giese* adı altında müstakil bir cilt olarak ona armağan ettiler.

Türk dili ve tarihi üzerine yaptığı çalışmalar ve geliştirdiği düşüncelerle ün kazanan Giese özellikle Osmanlı kaynaklarını büyük bir titizlikle inceledi ve bunları ilim dünyasına tanıtarak Osmanlı Devleti'nin kuruluş şartlarıyla ilgili tartışmalara önemli yenilikler getirdi, bu konuda Batı'daki ön yargılara karşı çıktı. Osmanlı Devleti'nin göçebe veya Bizans kültürüne dayandığı yolundaki görüşleri şiddetle reddedip Selçuklu mirasında mevcut olan İslâm-Türk kültürünü ve devlet geleneğini gözler önüne serdi. *Anonim Tevârih-i Âl-i Osmân* Türk araştırmacılarına da ışık tuttu ve meselâ M. Fuad Köprülü çalışmalarında bundan ve Giese'nin diğer eserlerinden bazı özgün fikirlerini eleştirmekle birlikte geniş ölçüde faydalandı.

Giese'nin diğer bazı yayınları şunlardır: "Die Volksszenen aus Hüsên Rahmi's Roman 'İffet'" (*Orientalische Studien* [1906], s. 1081-1091; *Der übereifrige Xodscha Nedim*, Türkische Bibliothek, 8, Berlin 1907); "Neue Gedichte von Mehmet Emin Bej"

(*MSOS*, 13 [1910], s. 1-51); "Das Seniorat im osmanischen herrscherhaus" (*MOG*, II [1920], s. 248-256); "Die altesten osmanischen Geschichtsquellen" (*Janus*, I [1921], s. 28-35); "Zum literarischen Problem der frühosmanischen Chroniken" (*OLZ*, 29 [1926], s. 850-854); "Zum Wortschatz der altosmanischen anonymen Chroniken Tewarîh-i al-'Osman" (*Ungarische Jahrbücher*, 8 [1928], s. 266-268); "Die geschichtlichen Grundlagen für die Stellung der christlichen Untertanen im osmanischen Reich" (*Der Islam*, XIX [1931], s. 264-277); Zum "Âşikpaşazâde-Problem" (*OLZ*, 35 [1932], s. 7-17); "Die Osmanisch türkischen Urkunden im Archive des Rektoren palastes in Dubrovnik (Ragusa)" (*Festschrift für Georg Jacob zum 70. Geburtstag* [Leipzig 1932], s. 41-56); "Die Reinigung und Erneuer der türkischen Sprache" (*Forschungen u. Fortschritte*, 10 [1934], s. 407); "Die verschiedenen Textrezensionen des 'Âşikpaşazâde bei seinen Nachfolgern und Ausschreibern. Ein literargeschichtlicher Beitrag zur frühosmanischen Geschichtschreibung" (*Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften*, 1936). Bunlardan başka *Encyclopaedia of Islam*'da da bazı maddeleri çıkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Necîb el-Akîkî, *el-Müstesrikkün*, Kahire 1980, II, 431; Gottnard Jäschke, "Friedrich Giese", *ZDMG*, sy. 99 (1950), s. 7-10; "Türkolog Friedrich Giese", *Türk Dili Belleten*, II. Seri, sy. 9-10, Ankara 1941, s. 53-56; "Giese, Wilhelm Friedrich Carl", *TA*, XVII, 349-350; "Giese, Wilhelm Friedrich Carl", *TDEA*, III, 339-340.

KEMAL KAHRAMAN

GIGANOV, Iosif Ivanoviç

(ö. 1800)

Tatar lehçesine dair araştırmalarıyla ünlü Rus Türkologu.

Tobolsk Halk Okulu'nda Tatarca öğretmeni bir misyoner olup Tatar lehçesi üzerinde ilmî çalışmaları başlatan ilk araştırmacıdır. Türkoloji tarihinde *Grammatika tatarskogo yazıka* (*Tatar dilinin grameri*) adlı eseriyle Avrupa'da ortaya konulan ilk Tatarca gramerin müellifi olarak ün kazanmıştır. 1798'de son şeklini alan ve Giganov'un ölümünden sonra yayımlanan (Sanktpeterburg 1801) bu eserin, Türk dili gramer araştırmalarının gelişmesinde olduğu kadar Tatar lehçesinin öğretilmesi konusunda da rol oynadığı kabul edilmektedir. Eser aynı zamanda Tatarca kelimelerle yer yer Kirgizce ve Osmanlıca kelimeler arasında

kurduğu münasebet bakımından da Türk lehçelerinin karşılaştırmalı incelenmesine doğru atılmış bir ilk adımdır. Bu gramer kitabı, içinde ek olarak *Slova korennye nujneysie ksvedenie dlya obuçeniya tatarskomu yazıku* (*Tatar dilini öğrenmek için bilinmesi gereken temel kelimeler*) adıyla yer alan Tatarca-Rusça sözlük ve daha sonra yayımlanan Rusça-Tatarca sözlükle birlikte (*Slovar'rosoysko-tatarskiy*, S.-Peterburg 1804) Tobol Tatar lehçesinin öğretimi hususunda sağlam bir temel teşkil eder.

Lazar' Budagov, Türk-Tatar lehçeleri üzerine hazırladığı karşılaştırmalı sözlükte (*Sraunitel'niy slovar' turetsko-tatarskiy nareçiy*, S.-Peterburg 1869-1871), F. Wilhelm Radloff da âbidevi Türk lehçeleri sözlüğünde (*Opit' slovary tyurkskiy' nareçiy / Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, Sanktpeterburg 1888-1911) Giganov'un eserlerini ana kaynak olarak kullanmışlar, son defa da Dilara G. Tumışeva Sibiryâ Tatar diyalektleri sözlüğünde (*Slovar' dialektov sibirskiñ Tatar*, Kazan 1992) bu eserlerden faydalanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

N. A. Baskakov, *Vvedenie v izuçenie tyurkskiñ yazıkov*, Moskva 1962, s. 44; A. N. Kononov, *Istoriya izuçeniya tyurkskiñ yazıkov v Rossii. Dooktyabr'skiy period*, Leningrad 1982, s. 259-261; a.mlf., *Biobibliografiçeskiy slovar' oteçestvenniñ tyurkologov. Dooktyabr'skiy period*, Moskva 1989, s. 74-75; "Giganov, Iosif", *TA*, XVII, 351.

HASAN EREN

GİLÂN

(گیلان)

İran'da bir bölge ve eyalet.

Arapça kaynaklarda Cîl veya Cîlân, Türkçe'de Geylân, Avesta'da Vârenâ şeklinde geçen Gîlân, Antikçağ'da Gil adı verilen İranlı bir kabilenin oturduğu yeri. Ortaçağ'da Gîlân'ın sınırları güneydoğuda Çâlûs'a, doğuda Çâbüker'e ve kuzeydoğuda bazan Gîlân'ın bir parçası sayılan Tâli's'e kadar uzanıyordu. Sefîrûd nehri bölgeyi Biyepes (nehrin ötesi) ve Biyepiş (nehrin berisi) olarak ikiye ayırır. Bugün büyük bir kısmı İran'ın idarî bir bölgesi (ustân) olan Gîlân'ın doğusunda Mâzenderan, batısında Doğu Azerbaycan eyaletleri, kuzeyinde Hazar denizi ve Azerbaycan Cumhuriyeti, güneyinde Zencan eyaleti yer almaktadır. Gîlân, İran yaylası ile Hazar denizi arasında yaklaşık 225 km. uzunluğunda ve 25 ile 105 km. arasında değişen geniş-

likte halka şeklinde bir bölgeyi kaplar. Bölgenin güney kısmında sahile paralel olarak Elburz sıradağları uzanır. Bu dağlık bölgeye IV-V. (X-XI.) yüzyıllarda Deylem deniyordu. Akarsu bakımından zengin olan bölgede başta Sefidrüd olmak üzere Pulrüd, Sâmânürd, Huşkrüd, Şelmânürd, Şifârüd, Gürgânürd vb. nehirler yer alır.

Gilân'ın dağları zengin ormanlarla kaplıdır. Âstârâ'dan Lengerüd'a kadar uzanan 720.000 hektarlık bir alan ormanla örtülüdür. Bölgede yetişen başlıca ürünler arasında arpa, buğday, pirinç, jüt, ipek, tütün, meyve, pamuk, şeker kamışı, zeytin yer almaktadır. Maden bakımından da zengin olan Gilân'da başta bakır ve kurşun olmak üzere çeşitli maden kaynakları vardır. Bölgede kumaş, çorap tezgâhları, yağ çıkarma, kereste ve çay fabrikaları bulunur. Ayrıca ipek böcekçiliği ve kenevir işlemeciliği de gelişmiştir.

Yüzölçümü 14.709 km², nüfusu 2.081.037 (1986) olan Gilân eyaleti on bir şehristan ve yirmi iki bahştan oluşur. İlleri Reşt, Benderenzeli, Lâhîcân, Rüdşer, Tavâliš, Fumin, Lengerüd, Savmaaserâ, Âstârâ, Âstâneieşrefiye ve Rûdbâr'dır. Yönetim ve ticaret merkezi olan Reşt'te bir havaalanı vardır.

Gilân'ın eski tarihi hakkında yeterli bilgi yoktur. Ahamenîler (m.ö. 559-331) ve Sâsânîler (m.s. 226-651) zamanında bölge mahallî emirliklerin yönetimindedi. İslâmiyet buraya Taberistan ve Mâzenderan yoluyla girdiğinden oralarda hâkim bulunan Şîlîğin Zeydiyye kolu Gilân'da yayıldı. 250 (864) yılında Ali evlâ-

dının önderliğinde bir ayaklanma meydana geldi. Daha sonra Gilân'a Ziyârifler (927-1090) ve Büveyhîler (932-1062) hâkim oldu. Büveyhîler son dönemlerinde zayıf düşünce Gazneliler bölgeyi ele geçirdiler. Ardından Selçuklular döneminde (1040-1194) Sünnî mezhepleri burada yayılmaya başladı. Bölgenin batı kısmında Hanbelîler ve Şâfiîler, doğu kesiminde ise Zeydîler hâkimdi.

Moğol istilâsı zamanında Gilân'da çeşitli emirlikler vardı. Saldırıya mâruz kalmayan Gilân halkı daha sonraki dönemlerde Moğollar'a vergi ödedi. İlhanlı Hükümdarı Olcaytu 706'da (1306) Gilân'ı kendi topraklarına kattıysa da burada tutunamadı ve ertesi yıl bölgeden uzaklaştı. Bölgeye Kârkîyâ hânedanı hâkim oldu. Fakat mahallî emirler arasındaki mücadeleler Safevî hâkimiyetine kadar devam etti. Safevîler (1501-1722) Gilân'daki nüfuslarını kuvvetlendirmek için mahallî beyliklerin arasını bozmaya çalıştılar. Safevî Hükümdarı I. Şah Abbas 1592'de bölgeyi hâkimiyeti altına aldı. Safevîler'in etkisiyle halk İmâmîyye Şîlîği'ni kabul etti. Kazaklar 1701 yılında Gilân'a saldırdıysa da bu saldırı geri püskürtüldü. İran'ın karışık durumundan faydalanmak isteyen Rus Çarı I. Petro 1136'da (1723-24) denizden Gilân'a saldırdı. Petro'nun ölümünden (1732) sonra Ruslar'la İranlılar arasında, Rus askerlerinin on yıl içinde Gilân'ı terketmesini öngören bir antlaşma imzalandı. Ruslar 1734'te Gilân'dan çekildikten sonra bölge yoğun ticarî faaliyetlere sahne oldu. Reşt şehri Ermeni, Rus, yahudi ve Hint tüccarları için bir ticaret merkezi olmuştur. Kaçarlar zamanında Gilân nisbeten istikrarlı bir dönem yaşadı. İngiltere ve Rusya 1907'de İran'ı üç bölgeye ayırdılar. Gilân'ı da kapsayan kuzey bölgesi Rusya'ya verilince bölgede milliyetçilik hareketleri başladı. Rusya'daki ihtilâlin (1917) ardından Mirza Kûçek Han Cengeli adında bir kişi devlete karşı ayaklanarak Gilân Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurdu (1920). Ancak Şubat 1921'de Sovyetler ile İran arasında imzalanan antlaşma ile Sovyetler İran'daki emperyalist emellerinden vazgeçince İran ordusu Mirza Kûçek Han üzerine yürüdü ve Cengeli hareketine son verdi (Ekim 1921).

Eski bir tarihe sahip olan Gilân mimari eserler bakımından da zengindir. Bu eserler arasında en önemlileri Lâhîcân şehrinde Çehâr Pâdişâhân Türbesi, Şeyh İbrâhim Zâhid Türbesi ve Mîr Semseddin Türbesi, Lengerüd şehrinde

İlhanlılar dönemine ait tarihî Haştî Köprüsü, Reşt şehrinde ise Mescid-i Sefid ve Mescid-i Câmî'dir.

Başta Kâdiriyye tarikatının kurucusu Abdülkâdir-i Geylânî olmak üzere Gilân'da yetişen ve Gilânî (Gilî, Geylânî, Cîlânî, Cîlî) nisbesiyle meşhur olan pek çok âlim vardır. Bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir: Abdülkerîm el-Cîlî, Ahmed b. Sâlih el-Cîlî, Ebû Müslim Ca'fer b. Bâý el-Cîlî, oğlu Ebû Mansûr Bâý el-Cîlî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülkerîm el-Cîlî, Ebû Abdullah Ahmed b. Ebû Hâmid el-Cîlî, Kâbüs b. Veşmgîr el-Cîlî, Ebû'l-Hasan Kûşyâr b. Lebbân el-Cîlî ve İbrâhim Zâhid-i Geylânî.

BİBLİYOGRAFYA :

İstahrî, *Mesâlik* (de Goeje), s. 204-205; *Hudûd'ül-âlem* (Sütüde), s. 29-30, 49, 149-150; Makdisî, *Ahşenü't-tekâsîm*, s. 89, 528-529; Yâkût, *Mu'cem'ül-büldân*, II, 233-234; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Zahîrüddîn-i Marâşî, *Târîh-i Taberîstân*, Tahran 1966, bk. İndeks; Abdî Şîrâzî, *Tekmiletü'l-ahbâr*, Tahran 1369 hş., s. 128-130, 136-138; Spuler, *İran Moğolları*, s. 123, 184-186, 356, 474-475; a.mlf., "Gilân", *EI²* (Fr.), II, 1137-1138; L. Lockhart, *Persian Cities*, London 1960, s. 73, 74, 79; Abdülhüseyn Saîdiyân, *Serzemîn u Merdâm-i İrân*, Tahran 1369 hş., s. 148-168; Rebî' Bedîî, *Coğrafya-ı Mufaşsal-ı İrân*, Tahran 1370 hş., III, 45-48; H. L. Rabino, "Rulers of Lahijan and Fuman, in Gilan, Persia", *JRAS* (1918), s. 85-101; a.mlf., "Les provinces caspiennes de La Perse, Le Guilân", *RMM*, XXXII (1915-16), s. 5-62; a.mlf., "Les dynasties locales du Gilân et du Daylam", *JA* (1949), s. 301-350; "Histoire du Guilân", *RMM*, XXXII (1915-16), s. 385-487; *Kâmûs'ül-â'lâm*, V, 3943-3945; *DMF*, II, 2446; Dihhudâ, *Luğatnâme*, XXIII, 643-644; Cl. Huart, "Gilân", *IA*, IV, 782.

TAHSİN YAZICI

GİNE

Batı Afrika'da İslâm Konferansı Teşkilâtı'na üye bir ülke.

**I. FİZİKİ ve BEŞERİ COĞRAFYA
II. TARİH ve İSLÂMİYET**

Eskiden Fransız Ginesi (Guinée française) adıyla bilinen bir sömürge iken 1958 yılında bağımsızlığını ilân etmiş ve 1969'da İslâm Konferansı Teşkilâtı'na üye olmuş bir cumhuriyettir. Komşuları kuzeyde Gine Bissau ve Senegal, kuzeydoğuda Mali, doğuda Fildişi Sahili, güneyde Sierra Leone ve Liberya olup yüzölçümü 245.857 km², nüfusu 7.418.000 (1993 tah.) ve başşehri Atlas Okyanusu kıyısındaki Konakri'dir (Conakry). 1958'den 1984'e kadar tek partiyle yönetilen ülke, Nisan 1984'teki darbeden bu yana da askerî yönetimle idare edilmektedir.

Gilân'da tipik bir köy - İran

